

characterized. The peculiarities of using the principle of correctional orientation of education to determine the psychological and pedagogical conditions for ensuring correctional and developmental work in a special educational institution are analyzed. The research is based on the premise that the corrective effect is possible under the condition of special organization of lessons in the Ukrainian language, in which special pedagogical techniques are used, which affect the correction of the peculiarities of students with intellectual disabilities and contribute to their intellectual and physical development, the formation of personality.

Keywords: lessons of the Ukrainian language, corrective orientation, students with intellectual isabilities.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.03>

УДК: 059.923:[159.9-051:614.212]

О.М. Дубовик

dubovykom@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4725-5604>

ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ДЕФІНІЦІЇ В ПРАКТИЦІ КЛІНІЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто й проаналізовано основні теорії та підходи до розуміння дефініції особистості в сучасній психології та в практиці клінічного психолога. Представлено загальні положення різних концепцій особистості та особливості трактування особистості і алгоритми роботи з нею, які є найбільш застосовуваними у сучасній практиці психологів (зокрема клінічних). Проаналізовані результати соціологічного опитування стосовно пріоритетності вибору напряму психотерапевтичної та психокорекційної діяльності практикуючими психологами. Зазначена важливість розуміння клінічними психологами дефініції особистості в контексті онтогенетичного ланцюга «індивід – особистість – індивідуальність».

Ключові слова: особистість, індивідуальність, індивід.

Постановка проблеми. Дефініція особистості в сучасній психології вкрай парадоксальна, що обумовлено різнополярністю точок зору щодо даного терміну. Початковим примітивним трактуванням особистості є її визначення як дечого таємничого, мікрокосмічного, усесвітнього, такого, що активізує лише індивідуально особливе. В роботах науковців знаходимо звернення до езотеричних понять «лице – лик – личина». Науковці знаходять онтологічну і етимологічну схожість їх з поняттям «особистість». Дане розуміння психологічного терміну є науково-популярним у соціумі і покладає ґрунт для подальшого вдосконалення розуміння терміну. Також особистість оцінюється деяким описом її характеристик, що опосередковуються соціальними відносинами і визначають її приналежність до соціально-психологічного типу.

Мета статті: проаналізувати дефініції особистості в сучасній психології та їх розуміння практикуючими психологами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтегративність особистісної дефініції ускладнюють дослідження особистісних сфер та їх інтерпретацію. Це пов'язано з тим, що поняття «особистість» є інтегральним і будь-яке існуюче визначення, виділяє лише окремі його аспекти. Підходів до розуміння та пояснення «особистості» досить багато. Ще в 1930-і роки американський психолог Г. Олпорт нарахував їх в різних науках більше п'ятдесяти. В наш час їх кількість збільшилася у багато разів, зросли і протиріччя між різними теоріями особистості. Але разом з тим, в концепціях особистості є і загальні моменти:

- підкреслюється значення індивідуальності, яка відрізняє та диференціює дану людину від усіх інших;
- розглядається як абстракція, в основі якої лежать висновки про людину в результаті спостереження за нею;
- відмічається важливість співвідношення характеристик індивіда з його життєвою історією і перспективами розвитку;
- складовими якостями особистості є ті, що забезпечують стійкість поведінки та почуття безперервності в часі, оточуючому світі, цілісності.

Не дивлячись на вказану варіативність у розумінні поняття «особистість» незаперечною є

інтегруюча роль особистості у формуванні її життєвих стратегій, тактики поведінки, та образу життя.

Особистість – одна з центральних психологічних категорій, у формуванні якої важливе місце відводиться індивідним, індивідуальним і соціокультурним детермінантам.

Важливість визначення дефініцій поняття особистості для практики психолога (і особливо клінічного) безперечно, але разом з тим дуже спірна, адже одразу виникають питання - через призму якого напрямку ефективніше розглядати особистість, індивідуальність та яким чином загалом можливо впроваджувати здобуті знання в практику.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розуміти складність вибору практикуючими психологами «свого» напрямку для висвітлення питань щодо особистості, її структурних елементів та поняття індивідуальності, коротко згадаємо основні напрямки психологічних та психотерапевтичних теоретичних досліджень особистості. Серед звичних для психологів теорій, які характеризують особистість, виділяється шість основних напрямів, кожний з яких по-своєму трактує це поняття.

Перший напрямок, теорія особистісних рис, розроблена Р. Кеттелом та Г. Олпортом. Р. Кеттел розглядав особистість як складну і диференційовану систему рис, у якій мотивація переважно залежить від підсистем динамічних рис, а для Г. Олпорта особистість - це динамічна організація особливих мотиваційних систем, звичок, установок і особистісних рис індивіда, які визначають унікальність його взаємодії з середовищем, передусім соціальним, а постійний розвиток особистості є основною формою її існування.

Другий напрямок, біхевіористичний, базується на вченні Б. Скінера. Для пояснення поведінки біхевіоризм використовує два основні поняття: стимул і реакція, при цьому свідомість та інші суб'єктивні поняття заперечуються. Б. Скіннер розглядає особистість як ізольовану самість, якій немає місця в науковому аналізі поведінки. Для характеристики особистості він вводить поняття «патерн», яким позначає деяку сукупність реакцій поведінки. Особистість є сумою патернів. Кожна індивідуальна реакція ґрунтується на попередньому досвіді та генетичній історії.

Третій напрямок, когнітивний. Когнітивний підхід до вивчення особистості заснований на уявленні про те, що джерелом відмінностей в особистості людей є відмінності в психічних репрезентаціях інформації у різних індивідуумів. Теорія особистісних конструктів, розроблена Джорджем Келлі, приділяє основну увагу концептам, використовуваним людьми з метою інтерпретації самих себе і свого соціального оточення. Інші теоретики приділяють основну увагу схемам, когнітивним структурам, що допомагає людям сприймати, організовувати і зберігати інформацію.

Четвертий напрямок, психодинамічний. Жодний з напрямків не набув такої гучної популярності як психоаналіз З. Фрейда. Згідно фрейдівської теорії будови особистості, особистість складається з «Воно», «Его» і «Супер-Его», які часто вступають у протиріччя. «Воно» діє за принципом задоволення, прагнучи до негайного задоволення біологічних імпульсів. «Его» підпорядковується принципу реальності, відкладаючи задоволення потреби до того моменту, коли його можна буде досягти соціально прийнятними шляхами. «Супер-Его» (совість) нав'язує індивіду моральні стандарти. Намагаючись позбутися цих неприємних емоційних станів, людина за допомогою «Я» виробляє в себе так звані захисні механізми. Найбільш яскравими представниками психоаналітичного руху, які критикували З. Фрейда і створили свої власні теорії особистості, були А. Адлер і К. Юнг. А. Адлер підкреслював цілісність, креативність і самовизначення сутності людини, рушійною силою розвитку якого є прагнення до переваги, до компенсації почуття неповноцінності, пережитого в дитинстві. К. Юнг, в свою чергу, розглядав лібідо як творчу життєву енергію, яка може сприяти постійному особистісному зростанню, а в структурі особистості виділяв три компоненти: «Его», особисте та колективне несвідоме.

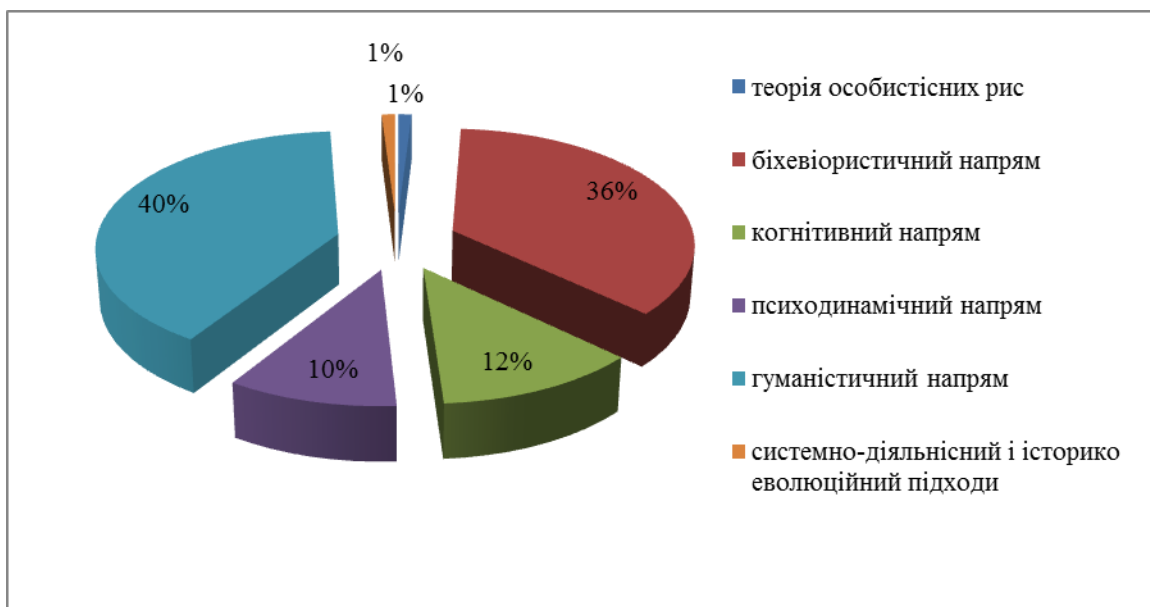
П'ятий напрямок, гуманістичний, що більшою мірою зосереджений на суб'єктивному досвіді індивідуума, був створений як альтернатива психоаналітичному і біхевіористичному підходам. Представники гуманістичного напрямку, такі як К. Роджерс і А. Маслоу, вважають, що поняття особистості визначає прагнення людини до зростання і самоактуалізації. У гештальт-підході поняття особистості замінено на поняття самості, або «self», що розглядається як специфічний для кожної людини процес, що характеризує її особливий індивідуальний спосіб прояву себе або взаємодії в контакті з навколишнім середовищем.

Шостий напрям включає системно-діяльнісний і історико-еволюційний підходи (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Г. Костюк). Л. Виготський, відомий як творець культурно-історичної теорії розвитку психіки

людини, виділив три основні закони розвитку особистості та вважав, що основою особистості є самосвідомість людини, а поведінка стає поведінкою для себе, коли людина усвідомлює себе як певну єдність.

С. Рубінштейн вважав, що особистість є взаємопов'язаною сукупністю внутрішніх умов (психічні властивості та стани особистості), через які відображаються всі зовнішні дії. О. Леонтьєв визначав особистість як відносно пізній продукт суспільно-історичного та онтогенетичного розвитку людини, що є результатом інтеграції процесів, які забезпечують життєві відношення суб'єкта до об'єктивної дійсності. Згідно з концепцією Г. Костюка, індивід стає особистістю через формування в нього свідомості та самосвідомості, утворення системи психічних властивостей, здатності брати участь у житті суспільства. У Л. Божович як системоутворююча ознака структури особистості виступає «внутрішня позиція особистості» або її спрямованість.

Кожен з вказаних вище напрямків має свої особливості трактування особистості та алгоритми роботи з нею, саме тому досить цікавим є питання щодо того, які напрямки найбільш популярні на сьогодні у практикуючих психологів. Для виявлення цих даних було проведено соціологічне опитування на просторах соціальних мереж (Google – анкета) серед психологів та психотерапевтів різних вікових категорій та країн. Психологи мали обрати саме той напрям, який їм найбільше подобається для впровадження в практичну діяльність. Результати представлені на діаграмі 1.

Діаграма 1. Напрями практичної діяльності психолога

За отриманими результатами можна зробити висновки, що на даний час спеціалісти обирають здебільшого найбільш молоді та перспективні в розвитку напрямки, такі як гуманістичний та біхевіористичний. Окрім того, опитуваним додатково було запропоновано описати в коментарі під опитуванням, чому саме даний напрям був обраний та яким чином вони бачать роботу в даному напрямку й ефективність його застосування.

Досить велика кількість опитуваних практикуючих психологів зазначила, що дані концепції більш їм зрозумілі з теоретичної точки зору. Також на пріоритетність вибору напрямку впливає і те, що в даних напрямках ще є розділи, які мало досліджені й інтерес до них збільшується, на відміну, наприклад, від психодинамічного підходу, який в наш час активно використовується, але розвиватись в ньому, на думку багатьох спеціалістів, немає куди.

Також були підняті питання щодо бачення практичного використання й загального бачення психологами особливостей впровадження знань з психології індивідуальності та психології особистості. З відповідей більшості опитуваних стало зрозуміло, що для ефективного впровадження важливе розуміння й наявність інструментарію, який при теоретичному навчанні отримати вкрай складно.

Навіть розуміння такого поняття як «особистість» та «індивідуальність» значно різняться серед психологів, які вивчали дані дисципліни та тих які їх не вивчали; серед спеціалістів, які використовують

в своїй роботі психотерапевтичні аспекти й які не використовують. Стало очевидно значне випадіння з поля зору фахівців розуміння ланцюга розвитку: індивід – особистість – індивідуальність. Особливо важливо чітко розуміння змісту цих понять клінічними психологами, які працюють з пацієнтами різного віку, які мають порушення психофізичного розвитку.

Саме тому, спираючись на платформу гуманістичного підходу кафедра спеціальної психології та медицини Факультету спеціальної та інклюзивної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова приділяє особливу увагу викладанню таких дисциплін як «Психологія особистості» та «Психологія індивідуальності» в контексті їх значення для розуміння майбутніми клінічними та спеціальними психологами онтогенетичного ланцюга «індивід – особистість – індивідуальність».

Психологія вивчає психіку людини, її розвиток, індивідуально-психологічні особливості. Як істота біологічна, людина підпорядкована біологічним і фізіологічним законам, як істота соціальна – є частиною соціуму і продуктом суспільного розвитку.

Якщо поняття «людина» містить у собі всі людські якості, незалежно від їх наявності у конкретної людини, то поняття «індивід» характеризує конкретну людину, включає притаманні їй психологічні й біологічні властивості. Індивід – окрема людина, особа в групі або суспільстві, окремий представник людської спільноти. Сутність індивіда визначає не тілесна окремість, а сукупність духовно-психологічних рис, які становлять його самобутність.

З метою цілісної характеристики окремої людини, її оригінальності, самобутності використовують поняття «індивідуальність», яке виникло ще в античній філософії (Левкіпп, Демокрит), і по-різному тлумачиться різними галузями гуманітарного знання. Індивідуальність – сукупність своєрідних психологічних особливостей і властивостей людини, що характеризує людську неповторність і виявляється у рисах характеру, специфіці інтересів, якостей, здібностей, які відрізняють одну людину від іншої. Індивідуальність формує ті важливі характеристики людини, які забезпечують властивий лише їй стиль взаємозв'язків з навколишнім світом, що є неодмінною і найважливішою ознакою особистості. Передумовою її формування є задатки.

Людина є соціальним індивідом, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільнозначущого та індивідуально неповторного. Особистість – найголовніше в людини, найважливіша її соціальна ознака. Вона представлена соціально зумовленими, психологічними характеристиками, які виявляються у суспільних зв'язках, відносинах, є стійкими, визначають поведінку людини, що має суттєве значення як для самої особи, так і для її оточення. Якщо людина є носієм найрізноманітніших властивостей, то особистість – основна властивість, у якій виявляється її сутність. Особистість виражає належність людини до певного суспільства, певної історичної епохи, культури, науки тощо.

Людина – це складна система, у якій фізичне і психічне, генетично зумовлене і набуте, природне і соціальне утворюють нерозривну єдність. Саме в громадському житті, в системі суспільних відносин, набуваючи соціальних якостей для самостійної діяльності й активності, для самопізнання і самоствердження в реальній дійсності вона стає особистістю.

Об'єктивно умовою формування особистісних властивостей, якостей, рис характеру людини є система суспільних відносин (економічних, політичних, моральних та ін.), до якої вона належить. Становлення її неможливе поза суспільними відносинами, взаємодією, спілкуванням і діяльністю, активний суб'єкт яких – особистість. Конкретний розгляд особистості, її життєвого шляху, руху в системі суспільних відносин дає змогу розкрити засади, на яких формуються особистісні властивості.

Серед клінічних психологів існують різні думки з приводу того, чи всі люди є особистостями. Одні вважають, що не кожного можна назвати особистістю, бо нею може бути тільки творча людина. Інші стверджують, що тільки в деяких людей проявляється яскраво виражена особистість. Погодитися з цими поглядами не можна з багатьох причин, і передусім тому, що у кожної людини завжди повинна бути можливість усвідомити себе особистістю, перспектива саморозвитку, самовдосконалення, подолання суперечностей, пошуку в собі сили для того, щоб змінити власне життя. Попри те, що людина розвивається у взаємодії з навколишнім середовищем, досвід її життя є індивідуальним надбанням, а процес розвитку особистості – завжди неповторний. Усе це вкотре підтверджує своєрідність, оригінальність психіки особистості, яка виявляється в рисах темпераменту, характеру, у специфіці інтересів, якостей та інтелекту, потреб і здібностей людини. Анатомо-фізіологічні особливості своєрідністю життєвого вияву зумовлюють відмінність однієї особистості від іншої, оригінальність

почуттів і характеру.

Оригінальність, неповторність особистості як людської індивідуальності – головна передумова формування індивідуального стилю діяльності.

Психологічна наука послуговується такими загальновизнаними положеннями щодо особистості:

— особистість є продуктом історичного розвитку, тобто виникає на певному етапі еволюції людської істоти;

— особистість є суб'єктом соціальних відносин і свідомої діяльності;

— особистість – це системна якість індивіда, що формується у спільній діяльності й спілкуванні;

— важливою складовою особистості є її етнопсихологічний аспект.

За вченням С. Максименка особистість є складною системою, що саморозвивається, яка сама моделює і реалізує власну генезу. Розвиток особистості є визначальним і випереджальним щодо окремих психічних структур і механізмів. Лише дослідження розвитку цілісної особистості може пояснити особливості розвитку її частин, і аж ніяк навпаки. Розвиток особистості полягає в організації та інтегруванні людиною свого внутрішнього світу. Це є шлях до себе через самопізнання й самореалізацію [1].

Отже, кожна людина з'являється у вигляді деякої цілісності — як індивід, особистість і суб'єкт, обумовленою єдністю біологічного і соціального. Як індивід людина розвивається в онтогенезі, а як особистість вона проходить свій життєвий шлях, у ході якого здійснюється соціалізація індивіда.

Людина — це біосоціальна істота, наділена свідомістю і здатністю до діяльності. Об'єднання цих трьох рівнів в одне ціле формує інтегральну характеристику людини — її індивідуальність, що являє собою поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей.

Індивідуальність виявляється у здібностях людини, домінуючих потребах, рисах характеру, почутті власної гідності, світобаченні, системі знань, умінь, навичок, рівні розвитку інтелектуальних, творчих процесів, індивідуальному стилі діяльності та поведінки, типі темпераменту, характеристиках емоційної та вольової сфер.

У ряді концепцій (С. Рубінштейн, Б. Ананьев) індивідуальність трактується як вищий рівень розвитку особистості.

В. Мерлін розглядає поняття «індивідуальність» як інтеграційну структуру будь-якої особистості, як симптомокомплекс, що включає біохімічні, нейрофізіологічні, творчі особливості самовираження.

Як правило, поняття індивідуальності ототожнюють зі своєрідністю явища, його унікальністю, несхожістю на інших. Індивідуальність є найбільш узагальненою характеристикою особи, оскільки є «інтегралом усіх рівнів внутрішньої і зовнішньої взаємодії», але водночас вказує на цілісність, унікальність і стійкість людини.

В психології поняття «особистість» розглядається в сукупності понять: «людина», «індивід», «індивідуальність».

1. Людина – представник людського роду (хомосапієнс).

2. Індивід – це окремий представник людського роду, конкретна самість.

3. Особистість – суспільна людина, якій притаманні погляди на життя, переконання, а значить розвинутий світогляд, яка активно реалізує свої здібності.

4. Індивідуальність – сукупність неповторних рис людини.

Людина стає особистістю за таких умов:

– коли народжується психічно здоровою (народжена людина ще не є особистістю);

– коли формується у суспільстві.

Висновки: Кожна людина постає одночасно як індивід, особистість і суб'єкт діяльності, але далеко не усім вдається стати індивідуальністю. Також абсолютним є і те, що кожна людина є структурним цілим, але далеко не кожна людина є цілісною особистістю, тобто досягає гармонійної взаємодії всіх якостей, властивостей, способів діяльності. Загалом, особистість – це відносно стійка система соціально значущих рис, що характеризує індивіда як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Для становлення та прояву особистісних якостей суттєве значення має соціальне оточення, оскільки формування особистості неможливе поза соціумом з міжособистісною взаємодією.

Список використаних джерел:

1. **Психогенетичний потенціал** особистості: монографія. Том 1 / С.Д. Максименко. Київ: "Видавництво Людмила", 2021. 704 с. 2. **Тищенко І. А.** Психологічні аспекти самореалізації особистості у вітчизняній психології / І. А. Тищенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 121(2). – С. 169-172.

References:

1. **Psychogenetic potential** of personality: monograph. Volume 1 / S.D.Maksymenko. Kyiv: Lyudmila Publishing House, 2021. 704 p. 2. **Tyshchenko I.A.** Psychological aspects of self-realization of personality in national psychology / I.A. Tyshchenko // Herald of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Psychological sciences. – 2014. – Issue 121(2). - P. 169-172.

O.Dubovyk. PERSONALITY AND ITS DEFINITIONS IN THE CLINICAL PSYCHOLOGY PRACTICE.

In the article, we discussed and analyzed the basic theories and approaches to understanding the definition of personality in modern psychology and the practice of clinical psychology. We determined the general provisions of various concepts of personality, the features of personality interpretation, and the algorithms for working with it, which are most popular among modern practicing psychologists, including clinical psychologists. The results of a sociological survey regarding the priority of choosing the direction of psychotherapeutic and psychocorrectional activities by practicing psychologists were analyzed. The importance of understanding the definition of personality by clinical psychologists in the context of the ontogenetic chain "individual - personality - individuality" was noted.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.04>

УДК: 376.018.54:37.091.2-053.2-053.6

O.B. Isaeva

isaevaev2008@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6405-1427>

**АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

У статті досліджується стан функціонування системи спеціального закладу освіти та організації корекційної роботи з дітьми та підлітками з особливими освітніми потребами. Встановлено, що основною метою моделі системи функціонування спеціального закладу освіти та організації корекційної роботи з дітьми та підлітками з особливостями у розвитку є забезпечення глибокої та інтегрованої підтримки для дітей та підлітків з різними видами особливих освітніх потреб, зокрема з інтелектуальними порушеннями, розладами аутистичного спектру та іншими відхиленнями у розвитку. З'ясовано, що запровадження даної моделі протегуватиме забезпеченню високоякісної освіти та розвитку дітей та підлітків з порушеннями у розвитку.

Ключові слова: система, спеціальний заклад освіти, діти з ООП, педагогічні працівники, спеціальна освіта, корекційна робота.

Постановка проблеми. У сучасних умовах суспільство стикається з важливим завданням забезпечення рівних можливостей для навчання і розвитку дітей та підлітків з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Функціонування ефективної та адаптованої системи освіти для дітей та підлітків з ООП є актуальним завданням як для педагогічної практики, так і для наукового дослідження. З метою забезпечення якісної освіти для таких дітей необхідно звернути увагу на підготовку педагогічного персоналу, розробку та впровадження відповідних корекційних програм, а також удосконалення функціонування спеціальних закладів освіти, оскільки недостатня підготовка педагогічного персоналу, недоліки у функціонуванні спеціальних закладів освіти та корекційних програм можуть створювати перешкоди на шляху до забезпечення якісної освіти для дітей з ООП.

Недостатні знання та розуміння потреб та можливостей дітей із ООП можуть призвести до невірної підходу в роботі з ними, що може включати неправильну інтерпретацію їхніх потреб або навіть створення стигматизації, тому для забезпечення успішної роботи з дітьми з ООП педагоги